

ואידך זיל גמור

צעיר לימים הייתי, כאשר זכיתי ללמוד תורה מפיו של הגרי"ד גולדשטיין זצ"ל (מהדיר שו"ת חת"ס ובעל שו"ת "אהל יששכר"). בין היתר לימדני כי בכל מקום שמובא פסוק בגמרא, אין להתעצל להוציא את הספר, לעיין בפסוק, להתבונן ב"סביבתו", ולראות את פירושו עפ"י פירש"י כו', וגם כדי לקוראו נכון. בהגיענו לישיבה, נשכחה הדרכתו-עצתו, וחזרנו לסורנו-עצלותנו. והנה שנים עברו. קבוצת ר"מים ומורים לתושבע"פ השתתפו בקורס בנייהולו של הד"ר י' ברגמן המנוח, לקבלת רשיון הוראה קבוע במקצוע זה. באחד השיעורים עסקנו במס' בבא מציעא דף י, ע"א: "אל שאני פועל, דיזו כיד בעל הבית וכו' כי הדר ביה טעמא אחרינא הוא, דכתיב (ויקרא כ"ה, נה): כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם ולא עבדים לעבדים".

משנתבקשנו לפסק את הקטע, לפי כללי הניקוד והפיסוק, כתבנו בלי כל היסוס:

"כי לי בני ישראל עבדים" - עבדי הם ולא עבדים לעבדים.
ורק אחד ממשנתפי הקורס (בהיותו בעל קורא...) ידע לנכון כי המילים "עבדי הם" הן מן הפסוק ולא פתיח הדרשה.
"הנה הוכחתם" - נוף בנו הד"ר ברגמן, "שכדאי לפתוח את התני"ך כדי להימנע מטעויות", אזי נזכרתי במורי זצ"ל...

ומעשה שהיה, לאחר שיעורו של אחד מגדולי ראשי הישיבות, העיר מן דהוא: "שיעור נפלא! אך בפסוק (מלאכי א, ח) כתוב: "הקריבהו נא לַפְתָּחַךְ" ולא לַפְתָּחַךְ... והנה דוגמא מאלפת לחיוניותו של העיון בפסוק במקורו. והנה דוגמאות ספורות בחינת "ואידך זיל גמור" (תרתי משמע...).

א. שנינו במסכת מגילה (כה, ע"ב): "מעשה באדם אחד שהיה קורא למעלה מרבי אליעזר יהודע את ירושלים את תועבותיה. אמר לו, עד שאתה בודק בתועבות ירושלים צא ובודק בתועבות אמך"¹. אפשר להמשיך ולקרוא הלאה, אך אפשר גם לקיים "צא ובודק" בספר יחזקאל (ט"ז, ב), ואכן כך נהגנו וקראנו גם את הפסוק שאחרי "הודע את ירושלים": "ואמרת כה אמר ה' לירושלים מרתך ומלדתך מארץ הכנעני אביך האמורי ואמך החתית (ומה שאמר לו

1. כעין זה בב"ר (ע, טז): "ועיני לאה רכות. אמוריה דרי יוחנן תרגם קדמוהי: ועיני לאה הו רכיכין [מתולדותיה היו חלשות] אי"ל עינהי דאמך הו רכיכין" וכו'.

"תועבות אמך" ולא "תועבות אביך" (=אביך האמורי) בדייקא נקט "תועבות אמך" עפ"י מ"ש בירושלמי (מגילה פ"ד ה"י"ב): "אמר לו ר"א ילך אותו האיש וידע בתועבותיה של אמו, ובדקו אחריו ונמצא ממזרי", והנה אור חדש על הסיפור יאיר!

ב. נתבונן במקום נוסף בש"ס (גיטין נט, ע"א): מתניי כהן קורא ראשון וכו'. גמי (שם ע"ב) מנה"מ וכו' ר' חייא בר אבא אמר מהכא "וקדשתו" (פי אמור כ"א, ח) לכל דבר שבקדושה. פירש"י וקדשתו כי את וגו'. ר"ל כי דרשת הגמי מוסבת על המשך הקרא "כי קדוש יהיה לך", וכך פירש בחומש: וקדשתו. על כרחו שאם לא רצה לגרש הלקהו וכו'. קדוש יהיה לך. נהוג בו קדושה, לפתוח ראשון וכו'. (ומה שהכריחו לכך, ראה במפרשי רש"י). וכבר עמד בזה הגר"א בספרו "אדרת אליהו".

וקדשתו. עיין רש"י ז"ל. בתו"כ נדרש וקדשתו בע"כ וכ"ה ביבמות פח, ע"ב, וכן פירש"י כאן. וני"ל דהא דקאמר בכל הש"ס (מו"ק כח, ע"ב. גיטין נט, ע"ב. הוריות יב, ע"ב. יק"ר) וקדשתו לפתוח ראשון וכו' ור"ל מסיפא דקרא קדש יהיה לך. והוא מפורש בגיטין נט, ע"ב ברש"י, וקדשתו כי את וגו' ור"ל מסיפא דקרא והוא דבר חדש ואמת ונקל להבין, והש"ס נקיט בכ"מ רישא דקרא. עכ"ל. ואכן בפירושו לתורה הביא דרשת חז"ל לפתוח ראשון וכו' בד"ה קדוש יהיה לך.

ג. בדומה ל"סיפא דקרא" דרשת הספרי (פי שלח פסי קיב): וכפר הכהן על הנפש השגגת (שם ט"ו, כח) חטאים שבידו עם גרמו לו שיבוא לידי חטאות. מאי משמע? ועל מה הסמיך הדרשן את דרשתו? במה"ד איש שלום מביא: "השגגת משמע דהרבה פעמים שגג, מפי ר"ה". והדוחק נראה לעין. ואולם, בפ"י המלבי"ם מעתיק סיפא דקרא: "בחטאה בשגגה", ומבאר: "דרשו שמ"ש "בחטאה בשגגה" היינו שעבירה גוררת עבירה, שבודאי תחלה עבר עבירה קלה בשוגג ועי"כ שגג בע"ג" (ולפ"ז "בחטאה" היינו בשביל). וכך נאמר בתוספתא (שבעות פ"ג, ה"ג): ר"א בן מתיא אומר אין אדם מתחייב (לשמוע) אא"כ חטא שני (ויקרא ה', א) נפש כי תחטא ושמע קול אלה. וכן היה בן מתיא אומר (הרואה עוברי עבירה) מתחייב לראות, הרואה עושי מצוה, זכה לראות.

ד. שנינו (ע"ז ה, א): ת"ר אם בחקתי תלכו (ויקרא כ"ו, ג) אין אם אלא לשון תחנונים, וכן הוא אומר (תהלים פ"א, יד-טו) לו עמי שומע לי וגו' כמעט אויביהם אכניע. ואולם בנוסח שב"עין יעקב" ליתא וגו' כי אם המשך הפסוק: ישראל בדרכי יהלכו כמעט אויביהם אכניע וגו' המקביל ל"אם בחקתי תלכו", וכן "כמעט אויביהם אכניע" - "ורדפתם את אויבכם" (ויקרא כ"ו, ז). ומ"ש בגמי (להלן שם): ואומר (ישעיה מ"ח, יח) לו הקשבת למצותי ויהי כנהר שלומך וגו', נאה ויאה הוא לצרף את הפסוק שלפניו "מדריךך בדרך תלך".

ה. וליהרחבת הנושא" וגו'. בגמ' (חולין פד, ע"א) ת"ר כי ירחיב ה' את גבולך (דברים י"ב, כ) למדה תורה דרך ארץ שלא יאכל אדם בשר אלא לתיאבון. אבל בתוספתא (ערכין פ"י ה"י) מובא המשך הפסוק. כאשר דבר לך וגו', לאמור שיש להמשיך בקריאת הפסוק, עליו מתבססת הדרשה, ואכן הרמב"ם (הל' דעות פ"ה ה"י) משלים את ה"וגו": "כי תאוה נפשך לאכול בשר"².

דומה, כי די בדוגמאות הללו לאלפנו בינה, בדבר חשיבותו וחיוניותו של העיון בגוף המקרא, להבנה נכונה של סוגיית הגמרא (ולא לאחרונה, לקריאה מדוקדקת של הפסוק, שלא יהיו תלמידינו, הבקיאים במקרא, מתקנים לשוננו הכושלת...).

2. וע"ע קידושין ל, ע"ב בראש העמוד רש"י ד"ה אמור וכי אי נמי מסיפא דקרא וכי. ואכן בספרי מובא גם סיפא דקרא (אך בחדא"ג מהרש"א מצוין לגמ' סנהדרין ז, ע"א להוכיח שכוונת הדרשן מרישא דקרא, עיי"ש ואכמ"ל). מאידך גיסא, לעיתים מובא בגמ' הפסוק בשלמותו, כאשר הדרשא לכאורה מתייחסת לרישא של הפסוק בלבד, כגון הא דשנינהו (ב"ב קנט, ע"א): איתמר: בן שמכר בנכסי אביו בחיי אביו ומת [הבן], בנו מוציא מיד הלקוחות וכי מצי אמר מכח אביו דאבא קאתינא, תדע דכתיב (תהלים מ"ה, יז): "תחת אבותיך יהיו בניך תשיתמו לשרים בכל הארץ". אך עיי"ש ברש"ש שמפרש שגם סיפא דקרא הוא מעניינא של הדרשא, דהיינו ירושת השררה וכי.